

URSZULA SOBCZYSZYN
Zakład Karny w Zamościu

NOETYCZNY WYMIAR WARTOŚCI RODZINY

Słowa klucze: wartość, wartości noetyczne, rodzina

1. Wprowadzenie. 2. Człowiek w ujęciu Franklowskim. 3. Wyjaśnienie podstawowych pojęć. 4. Wartość rodziny w wymiarze noetycznym. 5. Podsumowanie

1. WPROWADZENIE

Współczesna koncentracja na poznawczej perspektywie świata powoduje, że człowiek zapomina o swoim specyficznym i jedynie ludzkim wymiarze, jakim jest wymiar duchowy. Z jednej strony *homo sapiens* ma coraz większą możliwość poznawania otaczającej go rzeczywistości oraz wywierania na nią wpływu, z drugiej natomiast brak mu refleksji o jego własnym świecie wewnętrznym. W efekcie podejmowane sposoby działania przynoszą mu coraz więcej strat niż zysków.

Człowiek XXI w., ukierunkowany jest ponadto na nieograniczoną konsumpcję, czyli chęć posiadania i żądę uzyskania natychmiastowej przyjemności lub gratyfikacji. Zygmunt Bauman wprowadza tutaj pojęcie syndromu konsumpcyjnego, który jest związany z natychmiastową realizacją potrzeb i stanowczym odrzuceniem cnoty powściągliwości. Zastępuje on strategię trwałego posiadania i długotrwałego przywiązania oraz zaangażowania. Istotą syndromu konsumpcyjnego jest prędkość, brak umiaru i marnotrawstwo¹.

Nie bez znaczenia pozostaje więc pojawianie się kultury typu *instant*, która wiąże się z koniecznością życia w natychmiastowości. Taka szybka egzystencja i nieustanna ruchliwość nie sprzyjają refleksji i kontemplacji, czy też zatrzymaniu się i przyjrzeniu sobie. Powoduje to, że ludzkie relacje interpersonalne przybierają formę tymczasową i powierzchowną².

Pierwsze wartości i normy oraz ich hierarchie, a także styl życia przekazywane są w podstawowej komórce społecznej, jaką jest rodzina. W niniejszej artykule zo-

¹ Z. Bauman, *Płynne życie*, Kraków 2007, 131.

² J. Grzegorzewska-Sitek, K. Tłuczek, *Rola i wartość rozwoju duchowego we współczesnym świecie*, w: *Duchowy wymiar istnienia*, red. K. Obuchowski, M. K. Stasiak, Łódź 2010, 131.

stanie ukazany jej wymiar noetyczny i jego szczególne znaczenie w procesie kształtowania człowieka jako jedności fizyczno-psychiczno-duchowej. Autorka odwoła się tutaj do koncepcji sensu i wartości Viktora Emila Frankla (1905–1997), twórcy III Wiedeńskiej Szkoły Psychoterapii oraz prac ks. Kazimierza Popielskiego, ucznia Frankla.

2. CZŁOWIEK W UJĘCIU FRANKLOWSKIM

Podejście logo terapeutyczne Viktora Emila Frankla przedstawia wielopłaszczyznową koncepcję człowieka jako jedności fizyczno-psychiczno-duchowej. Jedność tę tworzą trzy wymiary.

1. Wymiar biologiczno-fizjologiczny, obejmujący procesy życiowe wspólne dla roślin, zwierząt i ludzi – w tym wymiarze najważniejsze dla człowieka jest funkcjonowanie jego ciała. Choroby, głód, pragnienie, doświadczanie zimna lub gorąca, deprywacja seksualna czy wszelkie niedostatki fizyczne nadwyrężają ludzkie życie i witalność oraz sprawiają, że wszystkie inne emocje czy problemy tracą na ważności i wartości.

2. Wymiar psychologiczno-socjologiczny, wspólny ludziom i zwierzętom, obejmujący odruchy warunkowe, instynkty, emocje, uczucia – siły, które wyrażają się w emocjach i popędach. Nie są one przedmiotem wolnej woli, podlegają własnym zasadom. Wszelka samowiedza i wiedza o świecie pochodząca z psychicznego wymiaru oceniana jest przez niego pod kątem tego, jak ważne jest to do przetrwania. Proces psychodynamiczny przetwarza te informacje w formie afektów, nastrojów czy emocji i przez to pełni funkcje ochronne egzystencji.

3. Wymiar duchowy lub noetyczny, właściwy tylko ludziom i obejmujący myślenie, świadome chcenie, wolne decyzje i postawy³ – greckie słowo *nous* oznacza „duch” lub „umysł”; dziś mówi się o nim jako o wymiarze „osobowym”, który jest zaangażowany w odpowiedź na pytanie, czy coś jest prawdą, czy fałszem, wartościowe, czy bezwartościowe, wolne, czy zniewolone, sprawiedliwe, czy niesprawiedliwe, odpowiedzialne, czy nieodpowiedzialne?⁴

Wyżej wymienione trzy płaszczyzny ludzkiego istnienia przenikają się, nie można też którejkolwiek z nich odrzucić. W wymiarze biologicznym człowiek jest bardzo zależny od uwarunkowań i okoliczności oraz żyje ściśle według zasady homeostazy (utrzymania równowagi). W wymiarze psychicznym zasada homeostazy również obowiązuje, ale determinizm jest tutaj mniejszy. W wymiarze duchowym nie obowiązuje zaś ani zasada determinizmu, ani homeostazy. Człowiek ma możliwość swobodnego zajmowania postawy wobec okoliczności i uwarunkowań. W obrębie wymiaru duchowego równowaga nie jest stanem godnym pożądanego, ponieważ często stanowi wskaźnik zagrożenia frustracją egzystencjalną.

³ Zob. K. Popielski, M. Wolicki, *Antropologiczno-filozoficzne podstawy analizy egzystencjalnej i niektóre jej aplikacje do teorii osobowości*, w: *Człowiek – pytanie otwarte*, red. K. Popielski, Lublin 1987, 101–102.

⁴ Zob. tamże.

Człowiek więc nie tylko „jest”, ale dynamicznie siebie przeżywa, analizuje, ocenia i ukierunkowuje. Jest bytem rozstrzygającym i kształtującym siebie pomimo wszystkich uwarunkowań. Jest istotą moralną, o potrzebach metafizycznych, przeżywającą swą egzystencję w wymiarze sensu i wartości. Jest kimś, kto dokonuje decyzji, zdobywa się na ryzyko i wysiłek woli. Jest zdolny do odpowiedzialności i dysponuje możliwością dystansowania się wobec siebie samego i wobec faktów tworzących jego historię. Jest wolny nie tyle „od czegoś”, a raczej „ku czemuś”. Jest „tu i teraz”, choć bycie to ma swoje ramy historyczne, kulturowe i społeczne. Kształtuje je całe filogenetyczne i ontogenetyczne doświadczenie oraz jego przeszłość i projektowana przez niego przyszłość⁵.

Człowiek według Viktora E. Frankla nie jest istotą kierowaną popędami, ale pociągana przez wartości. Tylko gwałt zadany duchowi języka może prowadzić do tego, że, mając na myśli wartości, mówi się o popychaniu czy przymuszaniu. Wartości przyciągają człowieka, ale go nie pchają. Na urzeczywistnienie wartości decyduje się człowiek w wolności i poczuciu odpowiedzialności, rozstrzyga o tym sam i sam się otwiera wobec tego świata. Frankl podkreśla, że to, co duchowe, ma również swoją dynamikę, a owa dynamika nie wywodzi się z popędowości, lecz z dążenia ku wartościom⁶.

3. WYJAŚNIENIE PODSTAWOWYCH POJĘĆ

W dalszej części niniejszej analizy należy wyjaśnić podstawowe pojęcia, które będziemy stosować. Należą do nich: wartość, wartości noetyczne oraz rodzina.

Istotę wartości Frankl odnosi do sensu życia, traktując je jako powszechniki sensu⁷. Zatem wartości znajdują się poza jednostką, istniejąc jako byty obiektywne, a zaangażowanie się w ich realizację jest możliwe dzięki odpowiedzialności i wolności. Ich realizacja umożliwi rozwój i nadaje życiu sens oraz gwarantuje prawidłowe funkcjonowanie psychiczne⁸.

Kazimierz Popielski, uczeń Frankla, kontynuator i propagator jego myśli w Polsce, traktuje wartości jako komplementarne w stosunku do poczucia sensu życia. Mają one wobec niego charakter powinnościowy. W szerokim ujęciu wartości człowieka jest to, co „go pociąga, ukierunkowuje i tworzy jego osobę we wszystkich wymiarach egzystencji”⁹.

Profesor K. Popielski uważa, że „wartością dla człowieka jest i staje się to, do czego zmierza zgodnie ze swoją ludzką, ciągle aktualizującą się pierwotną naturą.

⁵ K. Popielski, „Wymiar ludzki” – znaczące odkrycie współczesnej psychologii, w: *Człowiek – pytanie otwarte...*, dz.cyt., 15.

⁶ K. Popielski, *Psychologia egzystencji. Wartości w życiu*, Lublin 2009, 23–26.

⁷ A. Nielicki, „Metakliniczna” koncepcja osoby V. E. Frankla, w: *Klasyczne i współczesne teorie osobowości*, red. A. Gładowa, T. 1, Kraków 1999, 177–194.

⁸ K. Popielski, *Viktor E. Frankl: Analiza egzystencjalna i logoterapia*, Zeszyty Naukowe KUL 20 (1977), z. 2, 63–77.

⁹ K. Popielski, „Sens” i „wartość” życia jako kategorie antropologiczno-psychologiczne, w: *Człowiek – pytanie otwarte...*, dz.cyt., 110.

Co jest dla niego warte i cenne, co poznaje jako obiektywnie ważne i znaczące, do czego człowiek jako podmiot osobowy odnosi się, co poznawczo odkrywa, emocjonalnie i uczuciowo przeżywa. Co uważa za godne własnego życia, co daje mu satysfakcję i czyni jego egzystencję pełną sensu i znaczenia. Co człowieka rozwija i stanowi o jego zdrowiu bio-psycho-duchowym. Co tworzy jego indywidualne i społeczne »być i stawać się«. Jest tym, bez czego życie traci sens i znaczenie¹⁰.

Wartości mają charakter egzystencjalny: żyją w życiu, z życia pochodzą i są właściwe na potrzeby życia konkretnej jednostki ludzkiej. Stawiają wymagania o charakterze moralnym jako typowo ludzkim i jako takie ujawniają swoją żywotność w rodzajach i formach ludzkiej egzystencji, nastawionej na nadzieję swego egzystencjalnego spełnienia. Wartości nie mogą normalnie, zdrowo i prawidłowo rozwijać się i funkcjonować, bez liczenia się z ich bio-psycho-duchową naturą i właściwym dla człowieka sposobem rozwoju¹¹. Ich zasadniczym celem jest kształtowanie, rozwijanie i podtrzymywanie życia oraz rozwój egzystencji¹². W związku z tym K. Popielski zaproponował noetyczny wariant koncepcji wartości.

Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych podaje, że słowo „noetyka” (gr. *noetikós* oznacza: poznawczy, od gr. *noein* – postrzegać, myśleć) w starożytnej grece oznaczało „intuicyjną wiedzę” lub „wewnętrzną świadomość”. Ponadto wskazywało na pewien rodzaj poznania; takie uchwycenie jakiegoś zjawiska, rzeczy czy osoby, w którym odsłaniały się ich istota i głęboka prawda. Chodziło tu o prawdę w jej klasycznym rozumieniu jako zgodność poznania z rzeczywistością. Noetyka bowiem dociera do świata bardziej rzeczywistego niż ten, w którym poruszamy się na co dzień. Ujmuje prawdy niewymazywalne i nieprzemijalne. Poznaje to, co jest, a nie to, co staje się i zanika. W związku z tym „noetyczny” oznacza rozumowy, dający się pojąć tylko rozumem, intelektem¹³.

Kazimierz Popielski nazwę wymiaru „noetyczny” i określenie jego aktywności pojęciem „noodynamiki” wiąże dodatkowo z formą *noesis* i wskazuje na funkcje i znaczenie jednostkowej dyspozycji intelektualnej w procesie realizowania egzystencji. Chodzi o *nous* będący w dyspozycji jednostki i wyrażający się najpełniej w jej osobowej formie bycia i podmiotowym stawaniu się¹⁴.

Nous jest wyrażeniem na określenie rozumu, intelektu, umysłu (poznającego), myśli, myślenia, zdolności rozumienia i aktywności umysłowej¹⁵. Oznacza „zasadę porządku czynną we wszystkich rzeczach”¹⁶. Właściwość ta, w sposób typowy dla człowieka, przejawia się w całym procesie ludzkiej egzystencji, poprzez który i w związku z którym staje się on tym, kim w swojej istocie jest i może być. Tak rozumiany *nous* jest związany z podmiotowo-osobową aktywnością jednostki. Wyraża jej twórcze, odkrywcze, porządkujące, reflektujące i doświadczające siebie –

¹⁰ K. Popielski, *Psychologia egzystencji...*, dz.cyt., 12.

¹¹ Tamże, 13.

¹² Tamże, 14.

¹³ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1994, 353.

¹⁴ K. Popielski, *Noetyczny wymiar osobowości*, Lublin 1994, 36.

¹⁵ Z. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski*, Warszawa 1960.

¹⁶ J. Dominian, *Cykle afirmacji ludzkich*, Warszawa 1979, 27.

„ja osobowe”. To z kolei można uważać za podmiotową podstawę wartościowania i dokonywania egzystencjalnie znaczących wyborów i decyzji, czynionych z uwagi na doświadczenie motywacji sensu, związanej z odnoszeniem się do wartości; także za instancję podmiotowego i reflektowanego ukierunkowywania się „ku...” komuś lub czemuś i realizowania się aktywności osobowej¹⁷.

Viktor E. Frankl natomiast posługuje się terminem do wyrażania noetycznej głębi i „wzniosłości” ludzkiej egzystencji. W tym znaczeniu pojęcie to zostaje użyte jako wyrażenie na określenie specyficznego, „noetycznego” wymiaru osobowości, którego jakości i siły ją współkonstruuje¹⁸.

Za pośrednictwem wymiaru noetycznego jednostka ma możliwość wnikania w istotę rzeczywistości oraz rozpoznawania, ujmowania i przeżywania jej znaczenia. Umożliwia on odnoszenie się „ku...” komuś lub czemuś. Stanowi podstawę podmiotowej siły w procesie przekraczania uwarunkowań, autodystansowania się i osobowego otwierania się na rzeczywistość pozaindywidualną. Wyraża się ponadto w odnoszeniu ku sobie, ku światu i ku drugiemu człowiekowi. Aktywność tego wymiaru stanowi podstawę do prawidłowego realizowania się procesów analizy i syntezy percepcji, wartościowania i reflektowanego uczestniczenia w życiu i jego wartościach. Uzdolnia do doświadczenia i odkrywania znaczeń i sensu, a w związku z tym do podmiotowego kierowania własną egzystencją¹⁹.

W dużym uproszczeniu można powiedzieć, że wymiar noetyczny to inaczej wymiar duchowy (ale bez konotacji religijnych), a więc niepowtarzalny i prawdziwie ludzki²⁰; krótko mówiąc, poprzez wymiar duchowy należy rozumieć to, co ludzkie w człowieku²¹.

To, co duchowe stanowi swoistą istotę i esencję egzystencji ludzkiej. Człowiek jest istotą charakteryzującą się naturą duchową, a wraz z tym zdolnością do otwartości na to, co święte i właściwością komunikacji z tym, co Absolutne. Wchodzi z nim w ścisły i osobowy kontakt, relacje i związek. Stanowi to podstawę ontycznego zaufania i możliwości rozwijania podmiotowo-osobowych relacji i komunikacji²².

Wartości noetyczne są podstawą wyjściową i pierwotną do zaistnienia tzw. „sieci strukturyzacyjnej” sensu. Sieć ta stanowi podmiotowo-osobową jakość, umożliwiającą i zapoczątkowującą organizację wyjściową w procesie podmiotowego kreowania, utrwalania i stabilizowania się wartości stających się podstawą usensowienia się egzystencji²³.

Według K. Popielskiego wartościami noetyczno-duchowymi określa się takie wartości życia, które są niesprowadzalne do jakości materialnych i witalnych, nie są z nich wywodzone, ale stanowią o istocie egzystencji. Są natury specyficznie ludzkiej, charakterystycznymi dla gatunku *Homo sapiens* i w związku z tym są rozwijane

¹⁷ K. Popielski, *Noetyczny wymiar ...*, dz.cyt., 36.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże, 36–37.

²⁰ V.E. Frankl, *Wola sensu. Założenia i zastosowanie logoterapii*, Warszawa 2010, 30; 182.

²¹ V.E. Frankl, *Bóg ukryty. W poszukiwaniu ostatecznego sensu*, Warszawa 2012, 41.

²² K. Popielski, *Psychologia egzystencji...*, dz.cyt., 110.

²³ Tamże, 99.

i pielęgnowane tylko w tym gatunku. Ontycznie charakteryzują go i rozwijają w procesach autotranscendencji i jednostkowym odniesieniu „ku...”²⁴.

Kolejnym pojęciem wymagającym wyjaśnienia jest rodzina. W literaturze można znaleźć wiele różnych definicji rodziny oraz typologii ujęć. Najbardziej ogólne określenie znajdujemy w *Słowniku języka polskiego*: „Rodzina to grupa społeczna złożona z małżonków i ich dzieci; stanowią ją także osoby związane pokrewieństwem, powinowactwem”²⁵.

Podobna definicja zawarta jest w *Wielkiej encyklopedii PWN*: „Rodzina to uniwersalna forma życia zbiorowego, występująca w zróżnicowanych historycznie i kulturowo formach. Jest to grupa społeczna połączona stosunkami małżeństwa i rodzicielstwa pełniąca określone funkcje”²⁶.

W *Słowniku pedagogicznym* można znaleźć jeszcze inne ujęcie rodziny: „Jest to podstawowa komórka społeczna składająca się z rodziców, ich dzieci oraz najbliższych krewnych. Jest bardzo ważnym środowiskiem wychowawczym i socjalizacyjnym, które w znacznym stopniu wpływa na kształtowanie się u dzieci określonych wartości, przekonań i postaw, a także dążeń i aspiracji życiowych. Wyróżnia się rodziny jednopokoleniowe, dwupokoleniowe i wielopokoleniowe, złożone z rodziców, dzieci, dziadków, a niekiedy także pradziadków, a ponadto rodziny pełne, niepełne, to znaczy pozbawione ojca lub matki oraz rodziny zastępcze, w których opiekę nad dziećmi sprawują rodzice zastępczy, uprawnieni do tego na mocy odpowiednich przepisów prawnych. Do podstawowych funkcji rodziny zalicza się: funkcje prokreacyjne, materialno-ekonomiczne, opiekuńcze, emocjonalno-ekspresyjne, kulturalne i socjalizacyjno-wychowawcze”²⁷.

Maria Ziemska definiowała rodzinę jako „podstawową grupę społeczną ze względu na szereg funkcji, które spełnia na rzecz społeczeństwa”²⁸.

W *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* znajdujemy następującą definicję rodziny: „Rodzina potocznie określana jest mianem podstawowej komórki społeczeństwa jako małej grupy społecznej. Stanowi ona duchowe zjednoczenie szczupłego grona osób, skupionych we wspólnym ognisku domowym aktami wzajemnej pomocy i opieki, oparte na wierze w prawdziwą lub domniemaną łączność biologiczną, tradycję rodzinną i społeczną. Wśród innych grup rodzinę wyróżnia współwystępowanie następujących cech: wspólne zamieszkanie członków, wspólne nazwisko, wspólna własność, ciągłość biologiczna i wspólna kultura duchowa wyrastająca na gruncie miłości”²⁹.

Na potrzeby niniejszego opracowania rodzinę będziemy rozumieć nie tylko jako „grupę osób zajmujących określoną przestrzeń fizyczną, czy też emocjonalną, ale też jako naturalny system społeczny, który posiada specyficzne cechy i kieruje się określonymi zasadami. Jego członkowie pełnią różne funkcje i wiążą ich silne związki

²⁴ Tamże, 100.

²⁵ *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 3, Warszawa 1981, 67.

²⁶ *Wielka encyklopedia PWN*, red. J. Wojnowski, Warszawa 2004, 404.

²⁷ Cz. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009, 155–156.

²⁸ M. Ziemska, *Rodzina a osobowość*, Warszawa 1975, 458.

²⁹ *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. 5, Warszawa 2006, 306–311.

emocjonalne. Posiadają między sobą swoisty sposób komunikacji i mają wypracowane sposoby rozwiązywania konfliktów, realizując przy tym wyznaczone zadania i funkcje³⁰.

Należy pamiętać, że rodzina funkcjonuje także pośród innych rodzin i systemów społecznych historycznie i kulturowo zakotwiczonych w określonym czasie. Obejmuje kilka pokoleń, przynajmniej dziadków, rodziców i dzieci³¹, oraz spełnia określone funkcje, które są „wyspecjalizowanymi oraz permanentnymi działaniami i współdziałaniami jej członków, wynikającymi z bardziej lub mniej uświadamianych sobie przez nich zadań, podejmowanych w ramach wyznaczonych przez obowiązujące normy i wzory, a prowadzących do określonych efektów głównych i pobocznych”³². Wyróżnia się następujące funkcje rodziny: prokreacyjną, ekonomiczną, opiekuńczą, socjalizacyjną, wychowawczą, kulturową, religijną, doskonalącą człowieczeństwo³³.

4. WARTOŚĆ RODZINY W WYMIARZE NOETYCZNYM

Wyróżnić można siedem kryteriów stanowiących o noetycznym wymiarze wartości rodziny:

- jest ona intelektualnie rozpoznawana jako cenna i służąca życiu i zdrowiu, jak też podnoszeniu ich jakości,
- rozwija struktury i dynamizmy dojrzewania psychicznego poszczególnych jej członków – bez względu na wiek czy pełnione role społeczne,
- wyraża jakość głębokiej motywacji, pragnień, potrzeb i odniesień życiowych – integruje i prowadzi do pełni życia bio-psycho-duchowego na każdym jego etapie,
- pomaga jednostkowej egzystencji w pełni „być” i „stawać się”,
- służy motywacji życiowo dojrzałej i egzystencyjnie wzniosłej, zdolnej do autotranscendencji,
- jest egzystencyjne i egzystencjalnie wartościowa i stanowi metawartość,
- dla egzystencji stanowi punkt odniesienia i wsparcia na przestrzeni całości życia poszczególnych jej członków³⁴.

Wartość rodziny w wymiarze noetycznym stanowi dynamizm rozwoju podmiotowego i jest przedmiotowo istotnie ważna dla rozwoju i spełniania się życia poszczególnych jej członków, ponieważ:

- ogólnie służy życiu (nie tylko fizycznemu nastawionemu na prokreację), motywacji, odniesieniom i dążeniom „ku”, rozwojowi, zdrowiu i procesom intelektualnego, emocjonalnego, psychicznego i społecznego dojrzewania,

³⁰ K. Gąsior, *Funkcjonowanie noo-psycho społeczne i problemy psychiczne dorosłych dzieci alkoholików*, Warszawa 2012, 63.

³¹ Tamże.

³² Z. Tyszka, *Poznańska szkoła badań nad rodziną. Metodologia i jej zastosowanie*, Poznań 1990, 6.

³³ K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna. W kierunku nowej specjalności psychologii*, Warszawa 2008, 185–190.

³⁴ Zob. K. Popielski, *Psychologia egzystencji...*, dz.cyt., 12.

- tworzy i rozwija jednostkę wielowymiarowo i wielokierunkowo,
- dostarcza swoim członkom głębokich motywacji do egzystencji i podnoszenia jej jakości,
- zaspokaja potrzeby dążeń, odniesień i pragnień poszczególnych jej członków lub ukierunkowuje na nie,
- pozwala człowiekowi doświadczać satysfakcji z jego „być” tu i teraz oraz nieustannego „stawać się”,
- w rodzinie każda osoba traktowana jest jako wolny podmiot osobowy przygotowywany do podejmowania decyzji i przyjęcia pełnej odpowiedzialności za jakość własnej egzystencji,
- rodzina wyznacza cele i buduje sens życia,
- czyni z każdego jej członka podmiot osobowy w pełni rozwinięty i psychoruchowo dojrzały³⁵.

Jak każda wartość, rodzina mają swoją dynamikę i żywotność. Nie tyle „zmienia się”, ile „wędruje” w życiu i z życiem, ale jej znaczenie dla życia jest jednakowo aktualne, znaczące i ważne. Natomiast jej wybór oraz indywidualne interpretacje mogą być naznaczone „duchem czasu”: indywidualną preferencją oraz jej ignorancją, czy też absolutyzacją³⁶.

Kazimierz Popielski wskazał na niektóre ze skutków wartości w procesie ich realnej obecności w stającej się i rozwijającej egzystencji, które z powodzeniem można odnieść do wartości rodziny:

- to, „ku czemu” jednostka się odnosi, taka się staje,
- szczególną charakterystyką egzystencjalną wartości rodziny jest to, że nie jest bezwzględnie konieczna do fizycznego trwania ludzkiego życia (pomijając fakt jego przekazywania), ale staje się konieczna dla jego zdrowego przebiegu, stawania się, dojrzewania i rozwoju,
- trwanie w rodzinie pozwala na wartościowanie życia osobistego i społecznego,
- rodzina angażuje sfery życia: poznawczą, emocjonalną, uczuciową, związaną z zachowaniem, dążeniem, odniesieniem, motywacją, społeczną itp. – w tym znaczeniu motywuje i tworzy egzystencję jako całość podmiotowo-osobową,
- służy strukturyzacji osobowości – stanowi o jakości życia poszczególnych jej członków,
- pomaga w konstruktywnym rozwoju oraz aktywizowaniu się wolności, otwartości i egzystencji twórczej – chroni osobowość przed destrukcją i życiowym zagubieniem,
- jest czynna w procesie kształtowania się dojrzałej i zintegrowanej osobowości,
- stanowi podstawową motywację rozwojową poprzez wskazywanie możliwości, celów, dążeń i odniesień,
- służy formułowaniu postaw życiowych swoich członków: egzystencjalnych i moralnych,
- chroni egzystencję przed frustracją egzystencjalną i nerwicą noogenną,
- formułuje styl relacji społecznych i komunikacji międzyosobowych,

³⁵ Zob. tamże, 22–23.

³⁶ Zob. tamże, 24.

- ma właściwość regulatywną, służy kreowaniu standardów życia,
- ma charakter apelatywny – zobowiązuje i ukierunkowuje egzystencję w różnych dziedzinach życia,
- kształtuje i rozwija strukturę sumienia, wrażliwość moralną oraz metafizyczną przestrzeń odniesień egzystencyjno-egzystencjalnych swoich członków,
- wspomaga rozwój aktywności i dążeń w kierunku prozdrowotnego wzmocnienia egzystencji i wzrostu dojrzałości poszczególnych podmiotów osobowych,
- uaktywnia i rozbudowuje noetyczny wymiar egzystencji i otwiera jednostkę „ku...” i „dla...” czegoś lub kogoś,
- chroni przed popadaniem w patologię poprzez ujawnianie i ukazywanie konstruktywnych i zdrowych kierunków rozwoju,
- pomaga w konstruowaniu hierarchii wartości oraz wystacaniu się wartości naczelnych i centralnych,
- wartość rodziny humanizuje życie i jest tego przejawem³⁷.

Kazimierz Popielski, analizując problematykę wartości noetycznych, zestawił ich podstawowe funkcje i realne znaczenie dla egzystencji ludzkiej. Mając na uwadze wartość rodziny, należy stwierdzić następujące fakty.

1. Wartość rodziny jest realnością i jakością o charakterze egzystencjalnym – aby jednak stała się egzystencjalnie znacząca, trzeba nią żyć.
2. Rodzina jest treścią życia podmiotowo-osobowego – służy satysfakcji z uczestnictwa w nim.
3. Rodzina jest naturalnym korelatem egzystencji podmiotowo-osobowej.
4. Służy rozwojowi człowieka i procesowi jego dojrzenia.
5. Wartość rodziny zobowiązuje.
6. Ma ona właściwości sił twórczych i równocześnie stabilizujących egzystencję.
7. Ma zdolność porządkowania egzystencji.
8. Mobilizuje człowieka do transcendowania siebie i uwarunkowań.
9. Umożliwia podmiotowo-osobowe doświadczanie egzystencji.
10. Mobilizuje i wyzwala siły motywacyjne.
11. Umożliwia swoim członkom twórcze przetrwanie sytuacji trudnych i cierpienia.
12. Uruchamia i ukierunkowuje intencjonalność odniesień.
13. Jest sposobem i drogą poznawania siebie, drugich oraz otaczającej rzeczywistości.
14. Pozwala uaktywniać wyobraźnię, skojarzenia i intuicję.
15. Rodzina nadaje egzystencji znaczenie.
16. Ma charakter sensotwórczy i współtworzy ludzką egzystencję³⁸.

Profesor Popielski przestrzega jednak przed absolutyzacją i jednostronnością w dziedzinie wyboru wartości, a więc także przed absolutyzacją wartości rodziny, co może stanowić zagrożenie dla wielowymiarowego i zrównoważonego rozwoju egzystencji i integracji życia bio-psycho-duchowego. Siłę destrukcyjną „w i dla”

³⁷ Zob. tamże, 87–88.

³⁸ Zob. tamże, 241–242.

egzystencji stanowią *quasi-wartości*, czyli antywartości³⁹. Są one przejawem braku kryteriów rozpoznawczych i orientacji w ich znaczeniu dla życia. Bywają wyrazem braków w zakresie wyborów, decyzji i w ostateczności zabsolutyzowanej wolności, a nawet jej zniewoleniu i uzależnień. Nie kreują one zdrowej, rozwojowej i głęboko satysfakcjonującej egzystencji. Nie integrują, nie rozwijają moralnie i w efekcie nie służą życiu⁴⁰.

Dotychczasowa analiza noetycznego wymiaru wartości rodziny dotyczyła przede wszystkim rodziny, która jest funkcjonalna, rozwojowa, zdrowa. A co się dzieje wówczas, gdy mamy do czynienia z rodziną niefunkcjonalną (zablokowaną), czy też rodziną patologiczną? Nie trudno się domyśleć, że nie potrafi ona w sposób właściwy realizować wszystkich podstawowych potrzeb poszczególnych jej członków, nie spełnia swoich funkcji, przestaje być wzorcem i nośnikiem pozostałych uniwersalnych wartości. W efekcie poziom rozumienia i realizowania wartości rodziny zostaje sprowadzony jedynie do wymiaru psychicznego lub fizycznego, bez jakichkolwiek odniesień do wymiaru noetycznego. Rodzina patologiczna (rozbita, naznaczona uzależnieniem, przemocą czy konfliktami z prawem) staje się dodatkowo nośnikiem negatywnych wzorców oraz antywartości.

Młody człowiek rzadko ma możliwość wyboru rodziny, w której będzie wychowywany. Jeśli więc przyszło mu żyć w rodzinie, której wartość jest dewaluowana, to czy ma powielać przekazywane mu w niej negatywne wzorce?

Z odpowiedzią przychodzi tutaj Viktor E. Frankl, postrzegający człowieka jako jedność fizyczno-psychiczno-duchową wraz ze swoją koncepcją sensu i wartości, które pogrupował w trzy główne kategorie:

1. Wartości twórcze – związane z pracą, ekspresją siebie, kształtowaniem świata. Realizowane są poprzez działanie w świecie, w życiu jednostkowym i społecznym.

2. Wartości przeżyciowe – związane z przeżyciami estetycznymi, nastawione na przyjmowanie doznań od świata i przeżywanie świata. Realizowane są poprzez zaangażowanie się w świat szeroko rozumianych wartości: dobra, prawdy, piękna, miłości itp.

3. Wartości postawy – związane są ze stosunkiem człowieka do zdarzeń losowych i cierpień, uobecnianie w sposobie podejmowania doświadczeń losowych i cierpienia, a także w zdolności mówieniu życiu „tak” w każdej sytuacji życiowej⁴¹.

Poprzez urzeczywistnianie wartości człowiek wypełnia swój byt sensem. Jednak wartości, jakie stwarza działanie lub przeżywanie, są ograniczone i można je wyczerpać. Zaspokojenie sensu cierpienia jest nieograniczone i dlatego nastawienie się nań przewyższa etycznie wartości twórcze i przeżyciowe. Aby realizować wartości twórcze, wystarczą człowiekowi same talenty. Trzeba je wprawdzie mieć, ale skoro już są, to wystarczy tylko ich użyć. Aby odczuć wartości przeżyciowe, potrzebne jest człowiekowi tylko to, co już ma, np. odpowiednie narządy zmysłów: uszy, by usłyszeć symfonię, czy wzrok, aby widzieć bielejące szczyty górskie. Aby jednak tworzyć wartości „związane z postawą”, potrzebne są nie tylko uzdolnienia

³⁹ Zob. tamże, 88.

⁴⁰ Zob. tamże, 168–169.

⁴¹ V.E. Frankl, *Homo patiens*, tłum. z ang. R. Czerniecki, J. Morawski, Warszawa 1984, 63–67.

twórcze, nie tylko wrażliwość, ale i zdolność znoszenia cierpienia. Tej zdolności człowiek nie ma ani z góry mu jej nie dano. Musi ją dopiero nabywać, musi uczyć się cierpieć, bo jest to akt kształtowania samego siebie⁴², a to z kolei związane jest ze specyficznym fenomenem ludzkiej egzystencji, to jest z wolą sensu⁴³.

Według Frankla cierpienie to także dojrzewanie. Człowiek, który wyrasta ponad siebie, dojrzewa, dorasta do siebie samego. Dojrzewanie to polega na tym, że osoba ludzka „zdobywa wewnętrzną wolność, mimo zewnętrznej zależności”⁴⁴. Jest więc w stanie uwalniać się od wpływu warunków i okoliczności, jeśli swą zależność od nich podważy odpowiednią postawą, jaką przyjmie wobec swej sytuacji. Co prawda jest uzależniona w zakresie tworzenia i doznawania, ale jest wolna w tym, że może przybrać odpowiednią postawę wobec warunków i okoliczności, w wewnętrznym opanowywaniu losu, w stosunku do prawdziwego, szczerego cierpienia. Ta wolność nie zna żadnych warunków, jest to wolność „pod każdym względem” i do ostatniego tchnienia⁴⁵.

Ostatecznie intencjonalność połączona z autotranscendencją ujawniającą się w urzeczywistnianiu celów i wartości, umożliwia integrację jednostki i jej samoaktualizację oraz dalszy rozwój⁴⁶, by zarówno spełniać swoją egzystencję, jak też i po to, by ostatecznie ją dopełniać i to często pomimo negatywnych uwarunkowań panujących w rodzinie patologicznej.

5. PODSUMOWANIE

Niniejsza analiza miała ukazać w pewnym stopniu interesujący temat. Wydaje się więc słuszne, by osoby odpowiedzialne za wychowanie w rodzinie, czy też trudniące się przygotowaniem młodych ludzi do życia w rodzinie, uwzględniały noetyczny wymiar tej wartości, odpowiadając na współczesny kryzys rodziny oraz nie najlepszą kondycję duchową człowieka. Istotne jest zrozumienie, że droga docierania do człowieka prezentowana przez Viktora E. Frankla, a później Kazimierza Popielskiego, podkreśla rolę i specyficzność kognitywnego stylu jego bycia, to jest funkcjonowanie jednostki jako podmiotowej całości, która szuka racji, celu i sensu swojego bycia zarówno w rodzinie, jak i w świecie. Szukanie odpowiedzi na te pytania wynika z typowego tylko dla człowieka „napięcia ontycznego”, które charakteryzuje się ciągłym szukaniem czegoś, co jakościowo dopełniałoby jego egzystencję. Znalezienie natomiast odpowiedzi nie kończy ani nie redukuje napięcia do stanu wyjściowego, ale jest w ciągłym parciu ku... życiu: zadaniom, celom, dążeniom, radościom, sacrum. Ostatecznie, w wymiarze egzystencji osobowej znajdują dostateczne racje zaistnienia i spełniania się najbardziej ludzkie potrzeby, z potrzebami

⁴² K. Popielski, *Wymiar ludzki...*, art.cyt., 68–69.

⁴³ V.E. Frankl, *Wola sensu...*, dz.cyt.

⁴⁴ V.E. Frankl, *Homo patiens...*, dz.cyt., 75.

⁴⁵ Zob. tamże, 76.

⁴⁶ K. Popielski, *Viktor E. Frankl...*, art.cyt., 63–77.

metafizycznymi włącznie⁴⁷. W tym też wymiarze człowiek ma szansę najgłębszego spełnienia się nawet wówczas, gdy doświadcza braków w rodzinie, lub gdy jest dotknięty określonymi brakami w dziedzinie funkcjonowania psychicznego, fizycznego czy społecznego.

BIBLIOGRAFIA

- Bauman Z., *Płynne życie*, Kraków: Wydawnictwo Literackie 2007.
- Dominian J., *Cykle afirmacji ludzkich*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax 1979.
- Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. 5, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 2006.
- Frankl V.E., *Homo patiens*, tłum. R. Czernecki, J. Morawski, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1984.
- Frankl V.E., *Wola sensu. Założenia i zastosowanie logoterapii*, tłum. A. Wolnicka, Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca 2010.
- Frankl V.E., *Bóg ukryty. W poszukiwaniu ostatecznego sensu*, tłum. A. Wolnicka, Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca 2012.
- Gąsior K., *Funkcjonowanie noo-psychospołeczne i problemy psychiczne dorosłych dzieci alkoholików*, Warszawa: Difin SA 2012.
- Grzegorzewska-Sitek J., Tłuczek K., *Rola i wartość rozwoju duchowego we współczesnym świecie*, w: *Duchowy wymiar istnienia*, red. K. Obuchowski, M. K. Stasiak, Łódź: Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi 2010, 129–144.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa: Wydawnictwo Wiedza Powszechna 1994.
- Kupisiewicz Cz., Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa: PWN 2009.
- Nielicki A., „Metakliniczna” koncepcja osoby V.E. Frankla w: *Klasyczne i współczesne teorie osobowości*, red. A. Gładowa, t. 1, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 1999, 177–194.
- Ostrowska K., *Psychologia resocjalizacyjna. W kierunku nowej specjalności psychologii*, Warszawa: Fraszka Edukacyjna 2008.
- Popielski K., *Viktor E. Frankl: Analiza egzystencjalna i logoterapia*, Zeszyty Naukowe KUL 20 (1977), z. 2, 63–77.
- Popielski K., *Wymiar ludzki – znaczące odkrycie współczesnej psychologii*, w: *Człowiek – pytanie otwarte*, red. Kazimierz Popielski, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1987, 7–24.
- Popielski K., „Sens” i „wartość” życia jako kategorie antropologiczno-psychologiczne, w: *Człowiek – pytanie otwarte*, red. K. Popielski, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1987, 107–139.
- Popielski K., *Elementy poradnictwa psychologicznego i psychoterapii egzystencjalno-kognitywnej*, w: *Człowiek – pytanie otwarte. Studia z logo teorii i logoterapii*, red. K. Popielski, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1987.
- Popielski K., *Noetyczny wymiar osobowości*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1994.
- Popielski K., *Psychologia egzystencji. Wartości w życiu*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2009.
- Popielski K., *Wymiar ludzki – znaczące odkrycie współczesnej psychologii*, w: *Człowiek – pytanie otwarte*, red. Kazimierz Popielski, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1987, 68–69.
- Popielski K., Wolicki M., *Antropologiczno-filozoficzne podstawy analizy egzystencjalnej i niektóre jej aplikacje do teorii osobowości*, w: *Człowiek – pytanie otwarte*, red. Kazimierz Popielski, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1987, 101–106.
- Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 3, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Naukowe 1981.
- Tyszką Z., *Poznańska szkoła badań nad rodziną. Metodologia i jej zastosowanie*, Poznań: CPBP 1990.
- Wielka encyklopedia PWN*, red. J. Wojnowski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2004.
- Ziemska M., *Rodzina a osobowość*, Warszawa: Wiedza Powszechna 1975.

⁴⁷ K. Popielski, *Elementy poradnictwa psychologicznego...*, art.cyt., 301.

NOETIC DIMENSION OF FAMILY VALUE

Summary

In the times of relativism, cultural crisis and nihilism the subject of values, particularly noetic values, has become more important. The issues which are discussed in this article find their sources in existential analysis (Frankl, Popielski) and in axiology, thus it is in the area of existential pedagogy research and axiological pedagogy.

Presentation of a noetic dimension of family value and the need towards noetic values orientation in the educational process is not only the answer to the consumerism syndrome and instant culture, but it is also an opportunity to educate mature, transcending and fulfilled human beings.

Key words: value, noetic values, family

Nota o Autorze

Urszula SOBCZY SZYN, doktor nauk społecznych w zakresie pedagogiki: pedagogiki ogólnej i resocjalizacyjnej. Miejsce pracy: Zakład Karny w Zamościu. Autorka pracuje w dziale terapeutycznym dla skazanych uzależnionych od alkoholu w Oddziale Zewnętrznym Zakładu Karnego w Zamościu. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół analizy egzystencjalnej, logoteorii i logoterapii oraz możliwości ich zastosowania w procesie resocjalizacji.